

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TRANSPORT VOSITALARIDAGI BITIKLARNING QIYOSIY TAHLILI

Ergasheva Baxtiniso Uktam qizi

Qarshi davlat universiteti, mustaqil tadqiqotchi.

e-mail: ergashevabaxtiniso726@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6432-6241>

Annotatsiya.

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida transport vositalariga yozilgan bitiklar tarkibiy-grammatik, semantik-tematik, uslubiy hamda pragmatik jihatlardan qiyosiy tahlil qilinadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi bitiklarning umumiy, o'xshash va farqli belgilari aniqlanib, ularning sabablari lisoniy va ijtimoiy omillar asosida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: qiyosiy va chog'ishtirma tahlil, transport bitiklari, nutq akti, ellipsis, uslubiy vosita, ingliz tili, o'zbek tili.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НАДПИСЕЙ НА ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВАХ НА АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Эргашева Бахтинисо Уктам кизи

Каршинский государственный университет, независимый исследователь.

Аннотация.

В данной статье проводится сопоставительный анализ надписей на транспортных средствах на английском и узбекском языках с точки зрения структурно-грамматических, семантико-тематических, стилистических и прагматических особенностей. Выявляются общие, сходные и отличительные признаки надписей на английском и узбекском языках, а причины их сходств и различий анализируются на основе лингвистических и социальных факторов.

Ключевые слова: сравнительный и сопоставительный анализ, надписи на транспортных средствах, речевой акт, эллиipsis, стилистическое средство, английский язык, узбекский язык.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF INSCRIPTIONS ON VEHICLES IN ENGLISH AND UZBEK

Ergasheva Baxtiniso Uktam qizi

Karshi State University, Independent Researcher.

Abstract.

This article presents a comparative analysis of inscriptions on vehicles in English and Uzbek from structural-grammatical, semantic-thematic, stylistic, and pragmatic perspectives. The common, similar, and distinctive features of inscriptions in English and Uzbek are identified, and the reasons for their similarities and differences are analyzed based on linguistic and social factors.

Keywords: comparative and contrastive analysis, vehicle inscriptions, speech act, ellipsis, stylistic device, English language, Uzbek language.

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda tillarni qiyosiy jihatdan o'rganish faqatgina tizimli (struktur) darajadagi mosliklarni aniqlash bilan cheklanmay, til birliklarining nutqda, aniq muloqot holatida qo'llanishini ham o'zida mujassam etadi. Shu nuqtayi nazardan, kundalik hayotda keng doirada tarqalgan, ammo tilshunoslikda yetarlicha o'rganilmagan matn turlaridan biri — transport vositalariga yozilgan bitiklar alohida e'tiborga loyiq hisoblanadi. Avtomobil oynasi, bamperi, yuk mashinasi kuzovi avtobus yon tomonidagi yozuvlar ko'pincha bir necha so'zdan iborat bo'lsa-da, ularda tilning tuzilishi, uslubiy imkoniyatlari hamda muloqot maqsadlari ixcham shaklda namoyon etiladi.

Bu turdagi matnlarning o'ziga xosligi shundaki, ularning muallifi odatda anonim yoki shaxsiy tanlov asosida harakat qiladigan oddiy haydovchi, o'quvchisi esa notanish va tasodifiy insonlardir. O'qish vaqti juda qisqa (harakatdagi transportni kuzatish atigi bir necha soniya davom etadi), shuning uchun bitik qisqa, tushunarli hamda esda qoladigan bo'lishi shart. Bu kabi cheklovlar ikki tilda ham matnlar shakliga o'xshash ta'sir ko'rsatadi, biroq til tizimi hamda madaniy muhit farqi tufayli turli yechimlar yuzaga keladi.

Maqolaning maqsadi — ingliz va o'zbek tillaridagi transport bitiklarining tarkibiy, semantik, uslubiy hamda pragmatik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish, ularning umumiy va o'ziga xos jihatlarini aniqlashdan iboratdir. Vazifalar sifatida bitiklarni tarkibiga qarab tasniflash, mavzuviy guruhlarini aniqlash, uslubiy vositalarini tavsiflash va nutq aktlari nuqtayi nazaridan baholash belgilandi.

1. Tadqiqot materiali va usullari

Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o'zbek tillarida avtomobillar, yuk hamda yengil mashinalar, avtobuslarga yozilgan odatiy bitiklar tadqiqot obyekti sifatida olindi. Tahlilda tavsifiy usul, qiyosiy-chog'ishtirma usul, tarkibiy-semantik tahlil hamda pragmatik talqin usullaridan bevosita foydalanildi. Misollar ikki tilda ham keng ko'lamda

tarqalgan, takrorlanuvchi shakllardan tanlab olindi, chunki ommaviy matnlarda aynan barqaror, ko'p ishlatiladigan birliklar tilning o'ziga xosligini aniq namoyon qiladi.

Nazariy asos sifatida esa nutq aktlari nazariyasi (J. Ostin, J. Serl), muloqot prinsiplari haqidagi qarashlar (P. Grays, J. Lich), shu bilan birga, o'zbek pragmatlingvistikasi hamda uslubiyatiga oid tadqiqotlar xizmat qildi.

2. Bitiklarning tarkibiy-grammatik qiyosi

Tarkibiy jihatga ko'ra, ikki tildagi bitiklar uch katta guruhga bo'linadi: so'z va so'z birikmasi shaklidagi, sodda gap shaklidagi hamda murakkab yoki birikmali (ikki qismli) bitiklar. Ingliz tilida so'z va so'z birikmasi shaklidagi bitiklar ko'pincha axborot ulashuvchi yoki ogohlantiruvchi xarakterga ega: «Baby on board», «Student driver», «Wide load». O'zbek tilida esa ushbu guruh tarkibidagi birliklar ko'proq tilak va madh xarakterida bo'ladi: «Oq yo'l», «Onajon», «Ona duosi».

Gap shaklidagi bitiklarda ikki tilda ham buyruq mayli yetakchi hisoblanadi. Ingliz tilida bu holat fe'ling boshlang'ich shakli bilan hosil qilinadi va odatda so'zlovchi asosiy shaxs ko'rsatilmaydi: «Keep your distance», «Drive safe», «Slow down». O'zbek tilida ham buyruq-istak mayli qo'llanadi, ammo bu yerda «-sin» shaklidagi istak mayli keng doirada ishlatiladi: «Yo'ling bexatar bo'lsin», «Yo'l bo'lsin». Mazkur farq o'zbek tilidagi bitiklarda buyruqdan ko'ra tilak, iltimos tonining ustunligini namoyon etadi, ingliz tilida esa to'g'ridan-to'g'ri, biroq odatda hazil yoki xushmuomalalik bilan yumshatilgan ko'rsatma ko'proq ishlatiladi.

Ellipsis (qisqartirish) hodisasi ikki tilda ham faol ishlatiladi. Ingliz tilida gap bo'laklarining tushirilishi odatiy holat hisoblanadi: «Baby on board» o'rnida «There is a baby on board», «Caution: wide turns» o'rnida «Be careful, this vehicle makes wide turns» tushuniladi. O'zbek tilida esa kesimning tushirilishi, ayniqsa, ot-kesimli tuzilmalarda keng kuzatiladi: «Ona duosi» («Bu — ona duosi» yoki «Ona duosi bilan»). Bu kabi ixchamlilik o'qish uchun ajratilgan qisqa vaqt bilan bog'liqdir.

Morfologik jihatdan o'zbek tilida egalik hamda kelishik qo'shimchalari (onam, otam, yo'lim, yurtim) bitikka shaxsiy, samimiy ohang beradi, bu agglutinatív tillarga xos bo'lgan xususiyat sifatida muhim. Ingliz tilida esa aniqlik uchun olmoshlar (my, your, me) hamda yordamchi so'zlar qo'llanadi: «My other car is a Porsche», «Don't follow me, I'm lost too». Shu tariqa, bir xil ma'noni ifodalashda o'zbek tilida qo'shimchalar, ingliz tilida esa analitik vositalar muhim hisoblanadi.

3. Semantik-tematik qiyos

Mavzuviy jihatdan tahlil qilinsa, ikki tilda ham bir necha umumiy guruh mavjud: 1) xavfsizlik va ogohlantirish; 2) tilak va duo; 3) oila va yaqinlar; 4) hayotiy hikmat; 5) hazil va kinoya; 6) shaxsiy yoki jamoaviy mansublik. Ammo ushbu guruhlarining ulushi va ularning to'ldirilishi turlicha bo'ladi.

Xavfsizlik hamda ogohlantirish mavzusi ingliz tilida keng doirada va aniqroq ifodalanadi: «Slow down, kids at play», «How's my driving?», «Following too closely». O'zbek tilida esa mazkur mavzu ko'pincha bilvosita, hikmat yoki tilak orqali ifodalanadi: «Sekin yursang — uzoqqa borasan», «Yaxshi yur — yaxshi yet». Ya'ni ingliz bitiklarida yo'l qoidalari bevosita nazarda tutilsa, o'zbek bitiklarida axloqiy va didaktik yondashuv muhim hisoblanadi.

Tilak hamda duo guruhi o'zbek tilida eng katta qatlamni tashkil etadi: «Oq yo'l», «Allohga shukur», «Xudo xohlasa». Ingliz tilida mazkur birliklar mavjud («God bless you», «Drive safe, someone loves you»), biroq ularning umumiy hajmdagi ulushi kamroq, ko'proq shaxsiy e'tiqodni ifodalaydi yoki o'zgalarga mehr izhor etish maqsadida namoyon bo'ladi.

Oila mavzusida o'zbek tilida ota-ona obrazi markaziy o'rinda: «Otam rozi — Xudo rozi», «Ona duosi». Ingliz tilida esa oila haqidagi bitiklar odatda bolaga yoki uy hayvoniga bag'ishlanadi («Baby on board», «My kid is an honor student») hamda ko'proq xavfsizlik yoki faxrlanish ma'nosini beradi. Mazkur holat ikki tildagi oila konseptining turlicha talqin etilishini, ya'ni avlodlar munosabati va bola bilan bog'liq mas'uliyatning har xil ifodalanishini ko'rsatadi.

4. Uslubiy vositalarning qiyosi

Ingliz tilidagi bitiklarda eng samarali uslubiy vositalar — so'z o'yini (pun), ironiya, kinoya hamda giperbola. Masalan, «Don't follow me, I'm lost too» bitigida kutilmagan vaziyatni ko'rsatish orqali hazil hosil qilinadi: haydovchi boshqalarga o'zini yo'l boshchi emas, adashgan odam sifatida ko'rsatadi. Bu o'z-o'zini kamsitish (self-deprecation) usuli ingliz tilidagi muloqotda keng ko'lamda ishlatiladi. Qolaversa, ingliz bitiklarida ritm va qofiya ham uchraydi: «Speed thrills but kills».

O'zbek tilidagi bitiklarda esa metafora, antiteza hamda paremiyalar yetakchi o'rinda hisoblanadi. «Sabr tagi — sariq oltin», «Yo'l — umr» kabi bitiklarda yo'l hayotning timsoli sifatida aks ettiriladi. Qofiya va ritm xalq maqollarining ichki tuzilishidan keladi, shu sababli ular oson xotirada qoladi. Hazilga asoslangan bitiklar ham mavjud, ammo ular ingliz tilidagiga nisbatan kamroq va ko'proq mahalliy ijtimoiy hayotga tegishli bo'ladi.

Har ikki tilda ham takror, parallelizm va qisqa, ikki qismli tuzilma («A — B» modeli) bor. O'zbek tilida bu model odatda tire bilan ajratilgan maqol tuzilmasiga («Otam rozi — Xudo rozi»), ingliz tilida esa sabab va oqibat yoki zid qo'yish tuzilmasiga («Speed thrills but kills») asoslanadi.

5. Pragmatik qiyos

Nutq aktlari nazariyasiga ko'ra, bitiklarning asosiy pragmatik turlarini direktiv (harakatga undash), ekspressiv (his-tuyg'uni ifodalash), komissiv (majburiyat olish) hamda assertiv (axborot berish) aktlari tashkil etadi. Ingliz tilidagi bitiklarda direktiv va assertiv aktlar ustun bo'ladi: «Keep your distance» (direktiv), «Baby on board» (assertiv, yashirin direktivlik bilan). O'zbek tilidagi bitiklarda esa ekspressiv va komissiv elementlar kuchli hisoblanadi: «Oq yo'l», «Allohga shukur» (ekspressiv), «Xudo xohlasa» (yashirin komissiv, kelajak haqida ehtiyotkor va e'tiqodiy ifoda).

Muloqot prinsiplari nuqtayi nazaridan qaraydigan bo'lsak, ingliz bitiklari ko'pincha kooperativ prinsipining

«miqdor» va «munosabat» qoidalarini ixcham holda saqlaydi, ya'ni keraksiz ma'lumot bermaydi, hazil bilan esa implikatura hosil qiladi. O'zbek bitiklarida esa xushmuomalalik prinsipi, ya'ni o'qiyotgan odamga hurmat hamda ezgu tilak bildirish ustunlik qiladi. Shu tariqa, bitik haydovchining shaxsiy muloqot uslubini ham o'zida mujassam ettiradi.

6. O'xshashlik va farq sabablari

Ingliz va o'zbek tillaridagi bitiklarning o'xshashligi muloqot sharoitining umumiyliigi, ya'ni juda qisqa muddat, notanish auditoriya hamda xavfsizlik zarurati bilan izohlanadi. Farqlar esa ikki tomonlama: lisoniy (agglutinativ hamda analitik tizimlarning grammatik imkoniyatlari) va ekstralingvistik (madaniyat, din, ijtimoiy me'yorlar, yo'l harakati madaniyati, qonunchilik talablari). Ingliz tilli mamlakatlarda ko'plab ogohlantiruvchi bitiklar rasmiy talab yoki standartga asoslangan holda bo'lsa, o'zbek tilidagi yozuvlar ko'proq xalq ijodi va shaxsiy tanlov mahsuli hisoblanadi.

Shuni ham e'tiborga olish lozimki, zamonaviy axborot almashinuvi, ijtimoiy tarmoqlar hamda hazil mahsulotlari ikki tildagi bitiklar o'rtasida o'zaro ta'sirni kuchaytirib bormoqda. Buning natijasida o'zbek tilida ham ingliz tilidan o'zlashgan va moslashtirilgan bitiklar hosil bo'lmoqda, bu jarayon esa tillararo aloqalarning ommaviy matnlarga ta'sirini o'zida mujassamlashtiradi.

XULOSA

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillaridagi transport bitiklari ixchamlik, ellipsis, buyruq hamda istak shakllaridan foydalanish, ikki qismli tuzilma singari jihatlarida o'xshash, biroq mavzuvii yo'nalish, uslubiy vositalar hamda pragmatik maqsadlarda farqlanadi. Ingliz bitiklarida ogohlantirish, hazil va ironiya, direktiv aktlar yetakchi o'rinda bo'lsa, o'zbek bitiklarida tilak, duo, maqol-hikmat va ekspressivlik aktlari muhim ustunlikka ega hisoblanadi.

Mazkur natijalar qiyosiy tilshunoslik, pragmalingsvistika va tarjimashunoslik bo'yicha o'quv jarayonida, shu bilan birga, bitiklar tarjimai hamda ularning lokalizatsiyasi bo'yicha amaliy ishlarda foydalanish uchun asos bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Austin J. L. How to Do Things with Words. – Oxford: Clarendon Press, 1962. – 166 p. – URL: <https://search.worldcat.org/title/898913803>.
2. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 203 p. – URL: <https://www.cambridge.org/core/books/speech-acts/D2D7B03E472C8A390ED60B86E08640E7>.
3. Grice H. P. Logic and Conversation // Syntax and Semantics. – Vol. 3: Speech Acts / Ed. by P. Cole, J. L. Morgan. – New York: Academic Press, 1975. – P. 41–58. – DOI: 10.1163/9789004368811_003. – URL: https://doi.org/10.1163/9789004368811_003.
4. Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 250 p. – URL: <https://search.worldcat.org/title/9043896>.
5. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с. – URL: <https://www.google.com/search?q=Арнольд+Стилистика+современного+английского+языка+1990>
6. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово, 2000. – 262 с. – ISBN: 5-85050-240-8. – URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01000671438>.
7. Safarov Sh. Pragmalingsvistika. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 320 b. – URL: <https://www.google.com/search?q=Safarov+Sh+Pragmalingsvistika+2008>
8. Mengliyev B., Xoliyorov O'. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Noshir, 2011. – 240 b. – URL: <https://www.google.com/search?q=Mengliyev+Xoliyorov+O'zbek+tili+leksikologiyasi+2011>